

ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK İNANCINDA DEVRİYYELER

Ali Rıza GÜRZOĞLU*

Özet

İnsanlar, tarih boyunca duygu ve düşüncelerini farklı şekillerde ifade etmeye çalışmışlardır. Bunlardan en etkili anlatım şekli ise şüphesiz ki nazım yolu ile gerçekleşmiştir. Şiirlerde kişiler bazen günlük yaşamlarını, çektikleri sıkıntıları, özlemlerini, bazen de inançlarını dile getirmişlerdir. Dinî konulardaki algılamaların anlatıldığı şiir türlerinden birisi de devriyye adı verilen nazım türüdür. Bu türün diğerlerinden en önemli ayırt edici özelliği yaratılışın başlangıcını, sonunu, varlığın nereden gelip nereye gittiğini ve bu ikisi arasındaki aşamaların tasavvufa göre izahını konu edinmek olarak özetlenebilir.

İnsanın insan suretine gelinceye kadar geçirdiği evreler üstü kapalı bir şekilde ifade edilmiştir. Yaratılmışların görüntü âlemine çıkışının akl-ı külden olduğu, nihayetinin ise insan-ı kâmile ulaşmak olacağı tarif edilmiştir.

Bu nedenle devriyyeler, tekke edebiyatının en karmaşık ve izahı en zor türlerinin başında gelir. Fakat tasavvufun bazı inceliklerini bilenler, konuyu daima doğru kavrayabilmişlerdir. Yetersiz bilgi ile bu tür şiirlere bakıldığında ilâhî hakikatler inkâr ediliyormuş gibi bir izlenim oluşabilmektedir.

Alevi ve Bektaşî şairleri tarafından deyiş, nutuk, nefes, ayet, düvaz, mersiye ve devriyye adı altında yazılmış şiirlerin tümünde inanca yönelik konular işlenmektedir. Mutasavvıfların önemli bir kısmı şiirlerinde devriyyelere özel bir yer vermişlerdir. Bu da bizi tasavvuf ehlinin konuyla özel olarak ilgilendiği sonucuna götürmektedir.

Bu yazımızda özellikle Bektaşilik-Alevilik inancında devriyyelerin yeri, şairlerden bazılarının konu ile ilgili şiirleri irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devir, devriyyeler, Alevilik ve Bektaşilikte şiir

DEVRIYYES IN ALEVISM AND BEKTASHISM

Abstract

Mankind has always tried to express feelings and ideas in different ways. For sure, one of the most efficient ways is the poetry. In poems, human beings sometimes told about their daily lives, their problems and longings. Also the style of call-response which contains religious issues is called "devriyye". The most important difference of this style can be summarized as it points out the beginning and ending of the genesis, the journey of existence and the relationship between those two steps according to sufism (tasavvuf).

The steps of human being's spiritual development have been described implicitly. The inception of visual world derives from knowledge of God and at the end it is to enrich

* Araştırmacı-Yazar, Poyraz Sokak, Nokta İş Merkezi, No:8 Kat 4 Hasanpaşa-Kadıköy-İstanbul, Türkiye

perfect human. Therefore, devriyyes are the most complex and the most difficult type of Tekke institution to explain. But people who are aware of some of the details of Sufism have always understood the subject correctly. When reading these poems without the required knowledge, they may be misunderstood and seem like denying Godly realities.

Alevi and Bektashi poets have written poems named as deys (saying), nutuk (oration), nefes (Bektashi hymns), ayet (verse), düvaz, mersiye (elegy), devriyye” which always tell about tell about the practices of the beliefs. The majority of sufists gave a spacial place to devriyyes in their poems and this shows us the special interest of sufi masters on this subject. In this specific article, we are going to try to observe the “devriyyes” in Bektashism-Alevism and some examples from poets.

Keywords: Devir, Devriyyes, Poetry in Bektashism and Alevism.

Giriş

İnsanın duygu ve düşüncelerini söz ya da yazıyla etkili ve güzel bir biçimde anlatması sanatına edebiyat denilmektedir. Edebiyat kelimesi Arapça edep sözünden türemiştir.

Bütün dünyada da edebiyatı oluşturan şey, duygulardır. Duyguların coşkuluğunda inancın önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Her toplumun mutlaka kendine özgü şiir gelenekleri, atasözleri vardır. Duygular, düşünceler sanatsal bir anlatımla en etkileyici şekilde şiirlerde ifade edilmektedir. Bu şiirler konu itibarı ile sevdâyı, sevip kavuşamamayı, yoksulluğu, gurbeti, sıla özlemine, haksızlığa karşı koymayı, yiğitliği, vefasızlığı konu edindiği gibi, tasavvufi konuları da içermektedir. Alevi ve Bektaşî şairleri tarafından deyiş, nutuk, nefes, ayet, düvaz, mersiye ve devriyye adı altında yazılmış şiirlerde inanca yönelik konular işlenmektedir.

İşte tasavvufi içerikli bu şiirlerden birisi de devriyyelerdir. Tekke ve tasavvuf edebiyatının en karmaşık ve izahı en zor türlerinin başında gelir. Konuyla ilgili olarak Murat Özgökmen (2009: 79), yayınlanmamış tezinde şunları belirtmiştir: “Devriyye, yaratılışın başlangıcı ve sonu, varlığın nereden gelip nereye gittiği ve bu ikisi arasındaki safahatın tasavvufa göre izahıdır.”

Bektaşî edebiyatında devriyyelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu şiirlerde, mutlak varlıktan insan suretine bürünüş, insandan da aslına dönüş aşamaları anlatılmaktadır. İnanışa göre gayb âlemine yani madde âlemine düşen varlık, önce maden, sonra bitki, daha sonra hayvan ve daha sonra da insan biçimine ulaşır. Bu dört ögeden geçen insanoğlu asıl gerçeğe dönmek, kavuşmak ister. Kavuşuncaya kadar bu seyir devam eder. Bu kurama göre evrendeki canlı, cansız her şey Allah’tan gelmiştir, yine Allah’a dönecektir.

Abdullah Uçman, bir makalesinde konu ile ilgili olarak şunları belirtmiştir: “Mutasavvıflara göre yeryüzündeki bütün varlıklar tek tek Cenâb-ı Hakk’ın bir sıfatına, insan ise ‘eşref-i mahlûk’ olarak yaratıldığından dolayı mutlak varlığın bütün isim ve sıfatlarına, yani bir bakıma doğrudan doğruya zatına mazhardır. Ancak Cenâb-ı Hakk’ın sıfatları insan şeklinde tecelli etmeden önce basitten mükemmele göre bir sıra takip eder ve kâinata mevcut bütün varlıklardan süzülüp geçerek derece derece insana doğru gelir. İnsan ise, insan suretinde bu âleme gelmeden önce maddî olarak ‘ata (baba) belinde’ ve ‘ana rahminde’ bir parça sudan (meni) ibarettir. Ana ve babanın vücudundaki o su ise, onların yeyip içtikleri madenlerden meydana gelmiştir. Şu halde varlık olarak insan meni haline gelmeden önce maddî bakımdan kâinata dağınık bir halde durmakta, her zerresi ayrı bir varlıkta bulunmaktaydı. İnsan bu yüzden bütün kâinatın hülâsası, yani âlemin özü kabul edilmiştir. İşte mutlak varlığın sıfatlarının kâinataki bütün varlıklardan süzülüp en sonunda insan kisvesine bürünerek tecelli etmesi görüşüne tasavvufta “devir” nazariyesi; mutlak varlıktan insanın vücut bulmasına, insandan da ‘hakikat-i insaniye’ye ulaşarak “insan-ı kâmil” suretinde tekrar aslına dönüşe kadar süren devir hadisesini anlatan manzumelere de tekke edebiyatında devriyye denilmektedir.” (Ocak, 2005: 430)

Devir teorisinde maddi âleme, yani dünyaya gelen varlık önce cansızdır. Daha sonra bitki, daha sonra hayvan ve en sonra da insan şekline girer. Böylece en aşağıya inen varlık, çeşitli biçimlerde tecelli ederek yaratılmışların en onurlusu olan insana döner ve derece derece yükselip Tanrı’ya vararak varlık dairesi ya da var oluş çemberinin yükselen ikinci yarısını oluşturur. Bu devir hareketi daireye benzetilir, “vücûd-ı mutlak”tan (mutlak varlık, Tanrı) evrene gelinceye kadar bölüme “kavs-i nüzûl” (iniş yayı), dünyadan yüce âleme varıncaya kadar geçen zamana da “kavs-i urûc” (çıkış yayı) denilmiştir.

Sûfilere göre bütün varlıklar Tanrı’nın bir sıfatına mazhardır. Fakat insan Tanrı’nın mutlak varlığına, bütün sıfatlarına, yani zatına mazhardır. Dolayısıyla mutlak varlığın en olgun ve son zuhuru insandır. Fakat mutlak varlık insan suretinde tecelli edinceye kadar bütün varlıklardan geçmiş, kâinattan süzülmüştür. İnsan, kâinatın hülâsasıdır.

Kur’an ve Hadis Işığında Devriyye

Kur’an-ı Kerim’de Rahman Sûresi 26-27. ayette şöyle buyrulmaktadır: “Yer üzerinde bulunan herkes yok olacaktır. Sadece O, bağış ve celâl sahibi Rabbinin yüzü kalacaktır.” Bu ayet her şeyin geçici olduğunu Vahdet-i Zat’ın, yani Tanrı’nın dışında kalan nesnelere göre geleneksel olarak anlatır. Tasavvufta uğraşanlar sık sık

bu ayete göndermede bulunurlar. Bakara Sûresi 31. ayette “Ve Âdem’e isimlerin tümünü öğretti. Sonra meleklerle göstererek şöyle buyurdu: Haydi haber verin bana şunların isimlerini doğru sözlüler iseniz” ve 156. ayette “Biz Allah’tan geldik, yine O’na döneceğiz”; Dehr Sûresi 1. ayetteki “*İnsan insan oluncaya kadar anılmayacak kadar çok zaman geçti. İnsan, yeryüzünde dolaşmaya ve anılmaya başlayınca kadar, şüphesiz çok uzun yıllar geçti*”; Rûm Sûresi 19. ayette “Tanrı diriye ölüden ve ölüyü diriden çıkarır. Ölümünden sonra toprağa can verir” mealindeki ayetleri ile “Her şey sonunda aslına döner.” hadisi devir inanışına kanıt olarak gösterilir.

Muhammed Nur, konu ile ilgili olarak “Biz insanı, gerçekten en güzel bir biçimde yarattık. Sonra da onu düşüklüğün en düşüğüne, aşağıların en aşağısına çevirip attık ayetini delil göstererek eğer insan madenden, bitkiden, hayvandan dolaşarak gelmeyip her şeyi lâıkiyla bilen olsaydı, Allah’a ulaşma konusunda irşada ve davete muhtaç olmazdı” demektedir (Gölpınarlı, 1992: 272).

“Ben bir gizli hazine idim bilinmekliğimi istedim de insanı yarattım.” hadisi de insanın yaratılış hikmetini, dolayısı ile insanın işlev ve görevini kanıtlar.

Bedri Noyan, bir eserinde Abdülbâki Gölpınarlı’nın insanı şöyle tanımladığını belirtmektedir: “Sofilere göre bütün varlıklar, birer birer, Tanrı’nın bir sıfatına mazhurdur. Fakat insan, Tanrı’nın (Mutlak Varlık’ın) bütün sıfatlarına, yani zatına mazhurdur. Şu halde Mutlak Varlık’ın en uygun ve son zuhuru, insandır. Fakat Mutlak Varlık, insan sûretinde tecellî edinceye dek çeşitli varlıkların donuna bürünmüş ve evrenden süzölmüştür. Bu nedenle insan, evrenin özetidir. Evrenden süzölerek, insan haline dönüş nazariyesine devr nazariyesi denir. İnsanı meydana getirecek tohum (sperm) ve yumurtadır. Tohum ve yumurtayı yaratan cevher ise, erkek ve kadının yiyip içtiği gıdalardır. Yani tohum ve yumurta, kâinâtın çeşitli yerlerinden bir araya gelmiş bir cevher gibidir. Eskilerin dört unsur (toprak, su, ateş, hava) ve dört tabiat yani: yubûset (kuruluk), rutûbet (nem), harâret (sıcaklık) ve burûdet (soğukluk) dediği nesnelere, çeşitli oluşumlar sonunda, cansızlar bitkiler ve hayvânları ortaya çıkarırlar (Noyan, 1999).”

Devir kuramı, Hz. Muhammed’in “Ben nebî iken, Âdem su ile çamur arasındaydım.” hadisi ile ilgilidir. Mutasavvıflara göre vücut hâlindeki Hz. Muhammed, yeryüzüne sonradan gelmiştir. Hâlbuki ruh hâlindeki Hz. Muhammed ezelden beri vardı. Bir başka ifade ile vakti gelen ruh, maddî âleme iner. Önce cansız varlık, sonra bitki, hayvan, insan ve en son Allah’a layık kul olabilirse insan-ı kâmil hâline gelir. Oradan da Allah’a döner ve onunla birleşir. Bu inişe nüzül, tekrar Allah’a dönüşe ise hurûc denir. Devriyye adı verilen şiirler özellikle bu iniş ve çıkışı konu edinmektedir.

Merâtib-i halkiye olarak da ifade edilen bu seyrin aşamaları şu şekildedir: Akl-ı evvel,

Mutlak Varlık-Tanrı'nın zatından ortaya çıkmıştır. Mutlak Varlık'tan çıkan bu nur maddenin dört ögesi olan toprak, su, hava, ateş varlık dairesi ya da var oluş çemberinin aşağı doğru inen ilk yarısını oluşturur. Buna alçalan eğri devre-i ferşiye veya kavs-i nüzûl denir.

Mutasavvıflara Göre Devir Algısı

Devriyyeler, rûhun âlemi dolaşmasını konu edinmektedir. Bektaşî ve Melâmî meşrep şairlerinin dışında pek çok mutasavvıfın devriyyeler ile az veya çok ilgilendiği, bu konuda şiirler yazdığı bilinmektedir (Ocak, 2005: 429-442).

Türk Edebiyatında ilk devriyyeyi kaleme alan kişi olarak bilinen Ahmed Yesevî'nin;

Hâlikımını izler min *tûn* kün cihân *içinde*
Tört yanımdın yol indi kevn ü mekân *içinde*

mısralarıyla başlayan on beyitlik hikmeti kısa ve özlü bir devriyye örneğidir. Onun,

Eyâ dostlar kulak salun ayduğumga
Ne sebedin altmış üçde kirdim yirge
Mî'rac üzre Hak Mustafa rûhum kördi
Ol sebeddin altmış üçde kirdim yirge

kıtasıyla başlayan ve seksen sekiz kıta tutan altı hikmetten meydana gelen devriyye-yaşnâmesi de hem türünün ilk örneği, hem de devriyye ile yaşnâme arasındaki ilgiyi gösteren karakteristik bir misaldir.

Yunus Emre ise Dîvânında şöyle der (Ocak, 2005: 460);

İy yârânlar iy kardaşlar sorun bana kandaydım
Dinlersenüz eydivirem ezeli vatandaydım

Ezeliden dilümde uş Tanrı birdür Hak'dur Resûl
Bunu *böyle* bilmeziken bir 'aceb makâmdaydım

Kalû belâ söylenmedin tertîb *düzen* eylenmedin
Hak'dan ayru degülidüm ol ulu dîvândaydım

Yire bünyâd urulmadın Âdem dünyâya gelmedin
Öküz *balık* eylenmedin ben ezeli andaydım

Eyyüb'ıla derde esîr iniledüm *çekdüm* cezâ
 Belkîs'ıla taht üzere mühr-i Süleymân'dayıdum
 Yünus'ıla balık beni *çekdi* deme yutdı bile
 Zekerıyyâ'yıla kaçdum Nûh'ıla tûfândayıdum
 Asâyıla Mûsâ'yıla kaçdum *çıkıdum* Tûr Tagı'na
 İbrâhîm'ile Mekke'ye bünyâd bıragandıydum
 İsmâ'ile *çaldum bıçak* bıçak ana kâr itmedi
 Hak beni *âzâd* eyledi koçıla kurbândayıdum
 Yûsuf'ıla ben kuyıda yatdum bile *çekdüm* cezâ
 Ya'kûb'ıla çok ağladum bulınca figândayıdum
 Mi'râc gicesi Ahmed'ün dönderdüm 'Arş'da na'linin
 Üveys'ile urdum tâcı Mansûr'ıla urgandıydum
 'Alî'yile urdum kılıç Ömer'ile 'adl eyledüm
 On sekiz yıl Kâf Tagında Hamza'yıla meydândayıdum
 Yünus senün '*âşık cânun ezeli 'âşıklarla*
 Ol Allah'un dergâhında seyrân u cevlandıydum
 Yunus Emre, bir başka şüirinde ise;
 Hak bir gönül verdi bana, ha! demeden hayran olur
 Bir dem gelir *şâdân* olur, bir dem gelir giryân olur
 Bir dem sanasın kış gibi, *şol* zemheri olmuş gibi
 Bir dem beşaretten doğar, hoş bağ ile bostan olur
 Bir dem gelir söyleyemez, bir sözü şerh eyleyemez
 Bir dem dilinden dürr *döker, dertlilere derman olur*
 Bir dem dev olur ya peri, viraneler olur yeri
 Bir dem uçar Belkıs ile, sultan-ı ins ü can olur
 Bir dem varır meşcedlere, yüz sürer anda yerlere
 Bir dem varır deyre girer, İncil okur ruhban olur
 Bir dem gelir İsa gibi, ölmüşleri diri kılar
 Bir dem girer kibr evine, Firavn ile Haman olur
 Bir dem döner Cebrail'e, rahmet saçar her mahfile
 Bir dem gelir gümrâh olur, miskin Yunus hayran olur

sözleriyle Allah'ın kendisine çok güzel bir gönül verdiğini, bazen duygulanıp çoştüğünü, bazen sevdiğini, bazen daraldığını, bazen dilinin tutulduğunu, bazen inci taneleri gibi sözler dilinden döküldüğünü, bazen kilisede gerçekleri aradığını, bazen mescitlere yüz sürdüğünü, bazen Firavun gibi kibirlendiğini, bazen Cebrail'e dönüp Hakk'ın rahmetine ulaşım şaşkınlıktan ne yaptığını bilemez hâle geldiğini ifade etmektedir.

Farsça yazılmış devriyyeler arasındaki başta Mevlâna'nın Divân-ı Kebîr'i ile Mesnevî'sindeki manzumeleri örnek gösterilebilir. Celaleddîn-i Rumî, Mesnevî'de, "Der beyân-ı etvâr-ı menâzil âdemi ez ibtidâ" diyerek bu doktrini pek açık ve manzum bir ifade ile beyan eder (Köprülü, 1984: 323).

Âmade evvel be-iklîm-i cemâd
Ve'z-cemâdîder nebâtî uftad

[‘Önce cansızlar âlemine geldi. Sonra oradan nebat âlemine düştü!’]

Ayrıca Nâsır-ı Hüsvrev, İbn Yemîn-i Tuğrâî, Feyz-i Hindî, Sadreddin-i Konevî, Niyâzî-i Mısırî ve Şebüsterî gibi müelliflerin bu konuda manzumeler yazdıkları bilinmektedir. Abdullah Uçman'ın "Devir Nazariyesi ve Osmanlı Tasavvuf Edebiyatı'nda Devriyyeler" adlı makalesinde de yer verilen (Ocak, 2005: 440), Hakîmane kıtasıyla meşhur olan şâir-i sûfi İbn Yemîn ise, bütün bu doktrini pek güzel bir kıt'a ile beyan etmiştir:

Zedem ez ketm-i adem hayme be-sahrâ-yı vücûd
Ve'z-cemâdî be-nebâtî seferî kerdem û reft.

Ba'd ez *ânem* keşîş-i nefis be-hayvânî bûd
Çün residem be-vey ez-veygüzerî kerdem û reft.

Ba'd ez *ân* dersadef-i sîne-i insân be-safâ
Katre-i hestî-i hodrâ güheri kerdem û reft

Bâ-melâik pes ez *ân* savmaa-i kudsi-râ
Kerd bergeştem û nikû nazarîkerdem û reft.

Ba'd ez *ân* rû sûy-ı o burdem û çün *İbn Yemîn*
Heme û geştem u terk-i digerî kerdem û reft.

[Yokluğun gizliliğinden çıkıp varlık ovasına çadır kurdum ve cemadât âleminde nebâtât âlemine bir sefer edip, geçtim. Ondan sonra nefsimin meyli beni hayvanlığa çekti götürdü, oraya varınca oradan da geçtim gittim. Sonra insanın sînesinde kemâl-i safâ ile kendi varlığımın katresini bir gevher edip, gittim. Daha

sonra meleklerle ma'bed-i mukaddesi tavâf ederek hüsn-i nazar ettim geçtim. Nihayet gözümü O'na yani Hakk'a çevirdim ve İbn Yemin gibi hep O oldum, başkasından vazgeçtim!]

Konya Karamanlı Gufrânî, bir devriyyesinde;

Katre idim ummanlara karıştım
Kaç bulandım kaç duruldum kim bilir?
Devr edip âlemleri dolaştım
Bir sanata kaç sarıldım kim bilir?

Kaç kez ganî oldum kaç kere fakîr
Kaç kez altın oldum kaç kere bakır
Bilmem ki kaç kâtip ismimi okur
Kaç defterde kaç dürüldüm kim bilir?

Bazı nebat oldum toprakta sürdüm
Bilmem kaç atanın sulbünde durdum
Kaç defa cennet-i a'lâya girdim
Cehenneme kaç sürüldüm kim bilir?

Kaç kez âlet oldum elde bakıldım
Semadan kaç kere indim çekildim
Balçık olup kerpiç kerpiç döküldüm
Kaç bozuldum kaç kuruldu kim bilir?

Gufrânî'yim tarikatım boş değil
İyi bil ki kara bağrım taş değil
Felek ile hiç hatırım hoş değil
Kaç barıştım kaç darıldım kim bilir?

sözleriyle insan suretine gelinceye kadar geçirdiği evreleri anlatmaktadır

Bektaşî ve Alevî Şiirlerinde Devriyyeler

Devriyyeler, Bektaşîlik inanışındaki ruhun ölümsüzlüğünü ve dönüşümünü anlatan şiirlerdir. Konusu gereği yaratılıştan bugüne kadar ruhların geçirdiği evreler anlatılırken Peygamberlerin, Pîrlerin, Velilerin öğretilerine ve yaşamlarına ait bilgilere de yer verilmektedir.

Alevî-Bektaşî inancına göre ruh önce maden, sonra bitki, hayvan, daha sonra insan şekline gelir. İnsan, ahlaklı uygun bir yaşam tarzı sürebilirse ruhen yücelir ve insan-ı kâmil mertebesine ulaşır.

Bektaşî inanişında varoluş Arş'taki bir kandilden yani nurdan başlatılmaktadır.

Varlık dairesinin aşamalarını Reha Çamuroğlu (1993: 80) bir eserinde aşığıdaki şekilde sıralamıştır:

- Akli evvel - (Bedi'-Yaratan)
- Nefs-i küll (Ba'is – Diriltlen)
- Arş (Muhit – Kapsayan)
- Kürsi (Şekûr – Beğenen)
- Burçlar (Gani – Cömert)
- Güneş (Nur – Aydınlatan)
- Müşteri (Alim – Bilen)
- Merih (Kahir – Ceza veren)
- Zuhâl (Rab – Eğiten)
- Zühre (Musavvir – Biçim veren)
- Utarit (Muhsi – Hesaplayan)
- Ay (Mübin – Açıklayan)
- Sıcaklık (Kabız – Daraltan)
- Soğukluk (Kabız – Daraltan)
- Islaklık (Basıt – Genişleten)
- Kuruluk (Basıt – Genişleten)
- Ateş Küresi (Aziz – Güçlü olan)
- Hava Küresi (Hay – Diri olan)
- Su Küresi (Muhyî – Yaşatan)
- Toprak Küresi (Metin – Sağlam olan)
- Bilinçsizlik Esfel-i Sâfilin (En düşük mertebe)
- Uçuşan tozlar (Mümit – Bayıltan)
- Kayaçlar (Mümit – Bayıltan)
- Ak mantar veya mercan (Mümit – Bayıltan)
- Tohumsuz bitkiler (Rezzak – Rızık veren)
- Tohumlu bitkiler (Rezzak – Rızık veren)
- Meyveli ağaçlar (Rezzak – Rızık veren)
- Hurma Ağacı (Rezzak – Rızık veren)
- Çeşitli hayvanlar
- Nesnas (Müzil – Zelil eden)
- Nas (Beşerin alt tabakası – Kavi- Kuvvetli olan)
- İnsan (Câmi' – her şeyi kendinde toplayan)
- Alâ-yı İlliyyin (En yüce mertebe – Mutlak bilinç)

Bu da akl-ı evvel denilen ilk akılla serüvenine başlar, kademe kademe nefsi-kül, arş, kürsi, burçları dolaşarak bitki, hayvan ve insana ulaşır. Çıkış noktası Cenab-ı Hakk'ın zatından olduğu için o nuru sembolize etmek amacıyla bütün Alevi ve Bektaşî cemlerinde Nur Süresi okunarak çerağlar uyandırılır. Bu çerağ uyandırma eski deyimle vahdetten kesrete, cemden farka çıkmayı ifade etmektedir.

Devriyyeler hakkında yeterli bilgi olmaması hâlinde kişinin söylenenleri yanlış anlama olasılığı yüksek olur. 19. yüzyılda yaşamış olan Ahmet Edib Harâbî, bir devriyyesinde şunları söylemektedir (Gümüšoğlu, 2008: 230).

Daha Allah ile cihân yok iken
Biz anı var edüb i'lân eyledik
Hakk'a hiçbir lâyük mekân yok iken
Hânemize aldık mihmân eyledik

Bu dörtlükle ilk defa karşılaşan birisi, Allah'ın varlığının inkâr edildiğini düşünebilir. Hâlbuki ruhlar âlemine, yüce Allah “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (A'râf Süresi 172. ayet) diye hitap etmiştir. Ruhlar da “beli” yani “evet” diye cevap vermiştir. Harâbî, burada madde âlemi yaratılmadan önceki âleme gönderme yapmaktadır. Ruhların sadakatle “beli” demesi ise yaratanın varlığını kabulden, ona itaatten başka bir şey değildir. Âşık Veysel, bir şiirinde benzer duyguları şu sözlerle anlatmaya çalışmıştır:

Güzelliğin on par'etmez
Şu bendeki aşk olmasa

Allah, Kur'an-ı Kerim'de “Biz, emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik. Onlar onu yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yükledi” (Ahzab Süresi, 72. ayet) buyurmaktadır. Bir Hadis-i Kudsi de şöyledir: “Evrenlere sığamadım. Ama inanan kulumun gönlüne sığıdım.”

Eğlenecek yer bulamaz
Gönlümdeki köşk olmazsa

sözleriyle ise Veysel ancak insanın bu yükü kaldırabileceğini anlatmıştır. Bazı insanlar bu söylemleri “Allah'ı insanlar düşünce düşünce zihninde yarattı, aslında böyle bir şey yok” anlamında yorumlamaktadır. Bu asla Harâbî'nin anlatmak istediği şey değildir. Harâbî dinin temel değerlerine inanmış bir kişidir. Sadece kendisine göre çarpık yorumları eleştirmiştir. Şiirin yirmi yedinci dörtlüğünde;

Sözlerimiz bizim pek muhakkaktır
Doğan, ölen, yapan, bozan hep Hakk'dır

Her nereye baksak Hakk'ı mutlakdır
Ahvâl-i vahdeti beyân eyledik

sözleri bu tespitimizi doğrulamaktadır. İkinci dörtlüğünde ise;

Kendisinin henüz ismi yok idi
İsmi şöyle dursun cismi yok idi
Hiçbir kıyâfeti resmi yok idi
Şekil verüb tıpkı insân eyledik

sözlerinde yine Allah'ın yaratıcı olarak ruhlar tarafından kabul edilişi anlatılmaktadır. Ayrıca insanda bulunan affetme, hoş görme, sevme, bağışlama, kızma, cezalandırma gibi duygularla Allah tarif edilmeye çalışılmaktadır. Çünkü insanda sınırlı miktarda bulunan bu özellikler Allah'ta sonsuz derecede mevcuttur. Üçüncü dörtlükte;

Allah ile işte burda birleşdik
Nokta-i a'mâ'ya girdik yerleşdik
Sırr-ı "Küntü kenz"i orda söyleşdik
İsm-i şerîfini rahman eyledik

sözleri "Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim de evreni yarattım." hadis-i kudsîsine dayanmaktadır.

Bir başka hadis-i kudsî'de; Allah, Hz. Muhammed'e, "Sen olmasaydın, sen olmasaydın ben bu evrenleri yaratmazdım."¹ diye buyurmuştur. Harâbî Baba, bu iki dize ile Tanrı'nın yüceliğinin yalnızca kâmil insan tarafından en iyi şekilde anlaşılabilceğini ifade etmektedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılmışların içinde en kabiliyetli ve en güzel olarak yaratıldığı anlatılmaktadır. Bolulu Dertli'nin bir şiirinde;

Hitâb-ı eleste bezm-i ezelde
Sadâkatle ikrâr verenlerdeniz
Gönül gezdirmeyiz gayri güzelde
Biz cemalullahı *görenlerdeniz*

Bir Kün emri ile halk oldu dünyâ
Bu kadar mevcudat bu kadar eşyâ
"Nefahtü fihi min ruhî" dedikte Mevlâ
Vücûd-i âdeme girenlerdeniz

Bin dürlü derd ile bezet Dertli'yi
Gerek kısalt gerek uzat Dertli'yi
Bâb-ı velayette gözet Dertli'yi
Yabancı değiliz erenlerdeni

sözleriyle Harâbî'nin düşüncelerini farklı şekilde ifade etmiş olduğunu görüyoruz (Koca, 1990: 310).

Âşikâr olunca zat u sıfâtı
 “Kün” dedik var etdik bu semâvâtı
 Birlikde yaratdık hep kâinâtı
 Nâm u nişânını cihân eyledik
 Yerleri gökleri yaptık yedi kat
 Altı günde tamâm oldu kâinât
 Yaratdık içinde bunca mahlûkat
 Erzâkını verdik ihsân eyledik

dizelerini birkaç cümleyle anlatmak mümkün değildir. Bu sözler ancak tasavvufun inceliklerini zevk edenlerin anlayabileceği güzellikte sözlerdir. Harâbî'nin bu mısraları hangi ruh hâli veya nasıl bir cezbeye söylediğini bilemiyoruz. Bu zevk mertebelerine gelmiş olan insanlar aynı konuyu işlemesine rağmen farklı cümlelerle anlatırlar. Yunus Emre de aşağıdaki dörtlükte aynı şeyi anlatmıştır (Eyüboğlu, 1976: 151).

Küfr ile imân dahi
 Hicâp imiş bu yolda
 Sefâlaştık küfr ile
 İmân yağmaya verdik

diyerek imân ve küfr kavramlarının kişilerin ulaştığı rûh mertebesine göre farklı anlamlara geldiğini anlatmaktadır. Vahdetnâme adlı nutkun son iki dörtlüğünde ise;

Vahdet âlemini bilmeyen insân
 İnsân sûretinde kaldı bir hayvân
 Bizden ayrı değil Hazret-i Sübhân
 Bunu Kur'an ile ayân eyledik
 Vahdet sarayına girenler için
 Hakk'ı Hakke'l-yakîn görenler için
 Bu sırrı Harâbî bilenler için
 Birlik meydânında cevân eyledik

vahdet âlemini, yani varlığın birliğini, Allah'ın bizden ayrı olmadığını, bunu Kur'an-ı Kerim'de belirttiğini, bunu anlayamayanın ise insan şeklinde, fakat hayvanlık seviyesinde olduğunu söylemektedir. Son dörtlükte varlığın birliğini anlayanların, Hakk'ı Hakke'l-yakîn görebilenlerin meydanında kendisinin çağlayıp söylediğini ancak bu sırları kâmil onların anlayabileceğini anlatmaktadır.

Bektaşî şairlerinden Perişan Dede-baba'dan el almış olan Hüsnî ise bir devriyyesinde şunları söylemektedir.

Nüh felek'ten geçtim bu gün ileri
Medet yâ Muhammed, Alî diyerek...
Kadem bastım binbir sırdan içeri
Medet yâ Muhammed, Alî diyerek...

bu dünyaya dokuz gök katından geldiğini ve Hz. Muhammed ve Alî'ye olan bağlılığını açıklamaktadır.

Bir kân'a eriştim yok ana pâyân,
Zerresi mihr ü mâh, katresi ummân,
Hakk'ın hikmetlerin eyledim seyrân
Medet yâ Muhammed, Alî diyerek...

Bu dörtlükte ise “Bir ocağa, dergâha ulaştığını ve bu ocağın eşi bulunmadığını, bunun damlasının deniz, zerresinin Ay ve Güneş olduğunu, burada Hz. Muhammed ve Alî diyerek Tanrı sırlarını öğrendiğini” anlatmıştır.

Geldim semâvâttan düştüm turâba,
Nebât oldum girdim her bir hicâba,
Menzil-gâhım erdi Ümmü'l-kitâb'a
Medet yâ Muhammed, Alî diyerek...

Üçüncü dörtlükte de göklerden yere indiğini, burada önce bitki olarak türlü şekillere büründüğünü en sonunda kitapların anası ola Kur'an'a ulaştığını söylemektedir.

Ahsen-i takvîm'in sırrına erdim,
Hakikat bağının güllerin derdim,
Bir gömlekten dürlü dondan baş verdim
Medet yâ Muhammed, Alî diyerek...

Dördüncü dörtlükte “Kur'an'a erişilince, Tanrı'nın, ‘Ben insanı en yüce ve en güzel biçimde ve özellikte yarattım. O yaratılanların en üstünüdür.’ “Ahsen-i takvîm'in sırrını ise Hz. Muhammed ve Hz. Alî'nin yardımıyla kavradım” demektedir.

Pirler beni soydu harf libâsından,
El yuydum sivâ'nın mâsivâ'sından,
Gelüp baş gösterdim aşk deryâsından
Medet yâ Muhammed, Alî diyerek...

Beşinci dörtlükte “Mürşitler beni harf giysisinden, yani zâhir ilminden soydular. Böylece bu dünyada Tanrı'nın dışındaki her şeyden soyutlandım. Soyutlanınca Tanrı aşkını görüp bu aşk deryasına daldım.” demektedir.

Dört kapıdan girdim binbir makama,
Mazhar oldum dürlü dürlü in'ama,
Tûr'da Mûsâ ile durdum kıyâma
Medet yâ Muhammed, Ali diyerek...

Altıncı dörtlükte “Şeriat, Tarikat, Mârifet ve Hakikat kapılarında binbir makamı yaşadım. Çeşitli nimetlere ulaştım. Tûr-ı Sinâ'da Hz. Musa ile Tanrı huzurunda durdum.” demektedir.

Elim tuttu ol dem Seyyîd Perîşân,
Gösterdi aslımdan zatımdan nişân.
Hüsni devrân beni koydu sergerdân
Medet yâ Muhammed, Ali diyerek

Ve son dörtlükte ise mürşidi Seyyîd Perîşân Dede Baba, Hüsni'nin elini tuttuğunu, böylelikle kendi asli varlığını fark ettiğini ifade etmektedir (Noyan, 2001: 181).

Kul Nesimî ise bir devriyyesinde şunları belirtmektedir:

Sual eyler isen benim sırrımdan
Cümlemizi vâ eyledi varımdan
Yarattı Muhammed Ali nûrundan
Hakk ile Hakk olan şardan gelirim

Cebrâil çerâğı alır eline
Seyretmeğe gider dostun iline
Hayrânım şakıyan tuti diline
Rıdvan kapı açtı şardan gelirim

Teni sual etme ten kuru tendir
Cân anın içinde gevher-i kândır
Bu ilmin deryâsı bahr-i ummândır
Sırrı kal eyleyen sırdan gelirim

Mansûr ile varub dâra çekildim
Yusuf'la kul olub bile satıldım
Şam'da İsâ ile göğe çekildim
Mûsâ ile dahi Tûr'dan gelirim

Ulu ozanlarımızdan Fuzûlî, tasavvufun fenâfillâh mertebesi denen, Allah'ın varlığı içinde yok olmayı, kendinden geçmeyi, yani şu'uru bırakarak büyük bir vecd içinde erime hâlini bir gazelinde şu beyitlerle anlatıyor (Noyan, 2000: 53):

Öyle sermestem ki idrâk etmezem dünyâ nedir?
Men kimem sâki olan kimdir mey ü sahbâ nedir...

Gazel tarzındaki bu nutku şu sözlerle açıklamak mümkündür: “Öyle kendimden geçmişim ki kavrayamam dünyâ nedir, Ben kimim ilâhî aşkın şarabını sunan aydınlatıcı-mürşid kimdir ve neleri söylemektedir?”

Gerçi cânândan dil-i şeydâ için kâm isterem
Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedir...

İkinci beyitte “Gerçi, aşk nedeniyle kendimden geçerek Yüce Sevgili'ye, yani Tanrı'ya ulaşmak, kavuşmak isterim. Ama Sevgili bana sorsa ezilmeyi de aşktan sarhoşluğu da bilmem.”

Hikmet-i dünyâ vü mâfihâ bilen ârif değil
Ârif oldur bilmeye dünyâ vü mâfihâ nedir...

Üçüncü beyitte ise “Bu dünyâyı ve içindekileri bilenler bilge, yani ârif değildir. Gerçek ârif bu dünyâyı da, öteki dünyâyı da fark etmeyen, önemsemeyen yalnız Hakk'a yönelendir.”

Cihân vâir olmadan ketm-i ademden
Hakk ile birlikte yekdaş idim ben
Yarattı bu mülkü çünkü o demde
Yaptım tasvîrini nakkâş idim ben

Anâsırdan bir libâsa büründüm
Nâr ü bād ü hâk ü âbdan göründüm
Hayrî'l-beşer ile dünyaya geldim
Âdem ile ol bile bir yaş idim ben

Âdem'in sulbünden Şit olup geldim
Nûh-ı Nebî ile tûfâna erdim
Bir zaman bu mülke İbrâhim oldum
Yaptım Beytullâh'ı taş taşıdım ben

İsmail göründüm bir zaman ey cân
İshak, Ya'kub, Yusuf oldum bir zamân
Eyyub geldim çok çağırdım «el-amân»
Kurt yedi vücûdum kan baş idim ben

Zekerıyyâ ile beni biçtiler
 Yahyâ ile kanım yere saçtılar
 Dâvûd geldim çok peşime düştüler
 Mühr-i Süleymân'ı çok taşıdım ben

Mubârek asâ'yı Mûsâ'ya verdim
 Rûhü'l-Kudüs olup Meryem'e erdim
 Cümle enbiyâya ben rehber oldum
 Mucz-i şeb-i murg-i huffâş idim ben

Sulb-i pederinden Ahmed-i Muhtâr
 Rehnümâlardan erdi Zülfikâr
 Cihân vârlmadan Ehl-i beyte yâr
 Kul iken zatına sırdâş idim ben

Tefekkür eyledim ben kendi kendim
 Mucize görmeden *îmâna* geldim
 Şâh-ı merdân ile Döldül'e bindim
 Zülfikâr kuşandım, tiğ taşıdım ben

Sekahüm hamrinden *içildi şerbet*
 Kuruldu ayn-i cem ettik muhabbet
 Meydan açıldı sırr-ı hakikat
 Aldığım esrârı çok taşıdım ben

Hidâyyet iriştı bize Allâh'tan
 Biat ettik cümle Rasûlullâh'tan
 Haber verdi bize seyr-i fillâhtan
 Şâh-ı Merdân ile sırdâş idim ben

Bu cihân *mülkünü devrettim geldim*
 Kırklar Meydânı'nda erkâna girdim
 Şâh-ı vilayet'ten kemerbest oldum
 Pâk-i Selmân ile yoldâş idim ben

Şükür *matlubumu* getirdim ele
 Gül oldum feryâdı verdim bülbüle
 Cem'olduk bir yere Ehl-i beyt ile
 Kırklar meydânında ferrâş idim ben

İkrâr verdik cümle düzüldük yola
Sırrı fâş etmedik asla bir kula
Kerbelâ'da İmâm Hüsey'n'le bile
Pâk ettim dâmeni gül taşıdım ben

Gâhi nebi gâhi veli göründüm
Gâhi uslu gâhi deli göründüm
Gâhi Ahmed gâhi Ali göründüm
Kimse bilmez sırrım kallâş idim ben

Bu fenâ mülküne çok gelüb gittim
Yağmur olub yağdım, ot olub bittim
Rûm'un diyârını ben irşâd ettim
Horasân'dan gelen Bektâş idim ben

Şimdi hamdülillâh Şîrî dediler
Geldim gittim zatım hiç bilmediler
Sırrımı kimseler fehmetmediler

Hep mahlûk kuluna kardaş idim ben (Özmen, 1998: 185)

sözleri ile Şîrî'nin ruhen geçtiği mertebeleri cezbe hâlinde söylediğini anlıyoruz. Bu şiir, devriyye türünden olduğundan şair, Elest Bezmi'nden, yani daha insanlar yaratılmadan, ruhlar âlemindeki çağlardan başlayarak, öncelikle Âdem Peygamber'den bu yana gelen Musâ, İsâ ve diğerleri olur ve sonrasında daha birçok hâllerden geçerek kendini bulur.

Sonuç

Şüphesiz ki Türk edebiyatındaki bütün yazın türleri önemlidir. Fakat bunlar içinde tasavvufî inanç içerikli olan devriyyelerin çok özel bir önemi vardır. İslâm'ın tüm tasavvufî ekolleri tarafından kabul görmemekle beraber Ahmet Yesevî, Yunus Emre, Mevlânâ, Niyazi-i Mısırî gibi gönül erlerinin devriyye nitelikli şiirler yazdıkları bilinmektedir.

Tasavvufta sıklıkla kullanılan tekvîn, sudûr ve tecellî sözleri bir daireye benzetilerek izah edildiği için buna devir, bundan doğan nazım türüne de devriyye denilmiştir. Ruhun insan suretine gelinceye kadar geçirdiği evreleri konu edinen devriyyelerin, bu anlayışa inananlar tarafından pek çok ayet ve hadisi kendilerine dayanak olarak gösterdikleri bilinmektedir. Özellikle Bektaşî ve Melâmî meşrep şairlerin divanlarında sıklıkla rastlanan devriyye örneklerine ek olarak bu iki tasavvuf ekolünün dışındaki ekollere bağlı gönül erlerinin eserlerinde de az veya çok devriyye

örnekleri görülmektedir. Bu nedenle devriyyeler, edebiyat ve inanç tarihimizin çok önemli öğelerindedir.

Sonnotlar

¹ “Levlâke levlâk lemâ halektü'l-eflâk”

Kaynakça

ÇAMUROĞLU, Reha (1993): Dönüyordu Bektaşilikte Zaman Kavrayışı, Metis Yayınları, İstanbul.

EYÜBOĞLU, Sabahattin (1976): Yunus Emre, Cem Yayınevi, İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1992): Melâmilik ve Melâmiler, Gri Yayınları.

GÜMÜŞOĞLU, Dursun (2008): Ahmed Edîb Harâbî Divânı, Yaşamı ve Tüm Şiirleri, Can Yayınları.

KOCA, Turgut (1990): Bektaşi Nefesleri ve Şairleri, Maarif Kütüphanesi, İstanbul.

KÖPRÜLÜ, Fuad (1984): Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. baskı, Ankara.

NOYAN, Bedri (1999): Bütün Yönleri ile Bektaşilik, Cilt 2, Ardıç Yayınları, Ankara.

----- (2000): Bütün Yönleri ile Bektaşilik, Cilt 3, Ardıç Yayınları, Ankara.

----- (2001): Bütün Yönleri ile Bektaşilik, Cilt 4, Ardıç Yayınları, Ankara.

OCAK, Ahmet Yaşar (2005) Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

ÖZGÖKMEN, Murat (2009): Türk İslâm Edebiyatında İlahiler, Nefesler ve Devriyyeler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZMEN, İsmail (1998): Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi, T.C. Kültür Bakanlığı, 3. cilt, Ankara.